

Z Leonardovho zápisníka (cca 1495), skica *Poslednej večere*, geometrické štúdie hranenia kruhu, osemhranné návrhy kostola a pasáž napísaná jeho zrkadlovým písmom.

Viem aj maľovať

Približne v období, keď dosiahol skľučujúci míľnik v podobe tridsiatky, napísal Leonardo da Vinci list milánskemu panovníkovi, v ktorom uviedol zoznam dôvodov, pre ktoré by ho mal zamestnať. Vo Florencii už dosiahol aké-také maliarske úspechy, ale často mal ťažkosti s dokončením objednávok a neustále vyhľadával nové obzory. V prvých desiatich odsekoch listu vychválil svoje inžinierske zručnosti, vrátane schopnosti navrhovať mosty, akvadukty, kanóny, obrnené vozidlá či verejné budovy. Až v jedenástom odseku dodal, že je tiež umelec. „Rovnako aj v maľovaní dokážem všetko možné,“ napísal.¹

Áno, dokázal. Neskôr totiž vytvoril dve z najznámejších malieb v dejinách, *Poslednú večeru* a *Monu Lizu*. Sám seba však vnímal ako vedca a inžiniera. S vášňou, ktorá sa často menila na posadnutosť, sa vrhal do inovatívneho študovania anatómie, fosílií, vtákov, srdca, lietajúcich strojov, optiky, botaniky, geológie, vodných tokov či zbraní. Stal sa tak z neho archetyp renesančného muža, bol inšpiráciou pre všetkých, ktorí veria, že „nekočné diela prírody“, ako ich sám nazval, sú navzájom prepletené v jednote plnej skvostných vzorov.² Jeho schopnosť skombinovať to, čo teraz nazývame umenie a veda (ikonizovala ju jeho kresba *Vitruviánsky muž*), z neho spravila najkreatívnejšieho génia histórie.

Vedeckým bádáním si súčasne obohacoval umeleckú tvorbu. Mŕtvolám olupoval mäso z tváre, obkresľoval svaly, ktoré hýbu ústami, aby neskôr namaľoval najpamätnejší úsmev sveta. Študoval prierezy ľudských lebiek,

po vrstvách kreslil kosti i zuby a zachytil tiež agóniu kostnatého *Svätého Hieronyma v divočine*. Skúmal matematické zákony optiky, vysvetlil, ako lúče svetla dopadajú na rohovku, a vytvoril tiež čarovné ilúzie meniacich sa vizuálnych perspektív v *Poslednej večeri*.

Zlúčením intenzívneho štúdia svetla, tieňov a optiky s výtvarným umením sa stal majstrom tieňovania a perspektívy. Objekty na rovnom povrchu dokázal vymodelovať tak, aby pôsobili trojrozmerné. Táto schopnosť „prinútiť plochý povrch zobrazíť telo tak, akoby bolo vymodelované a nachádzalo sa mimo tejto roviny“, vyhlásil Leonardo, bola „prvotným zámerom maliara“ a najmä vďaka jeho dielam sa stala hlavnou inováciou renesančného umenia.³

S pribúdajúcim vekom sa do vedeckého bádania púšťal nielen preto, aby mohlo poslúžiť jeho umeniu, ale tiež z nutkavého inštinktu prísť na kľb najhlbšej krásy stvorenia. Keď sa snažil pochopiť dôvod, prečo sa nebo javí ako modré, nebolo to iba preto, aby obohatil svoje maľby. Jeho zvedavosť bola rýdza, hlboko osobná a rozkošne fanatická.

Ani vo chvíli, keď rozjímal nad modrou oblohou, neoddeľoval vedecké úsilie od umenia. Spoločne slúžili vášni, ktorá ho poháňala. Tá prameňila jednoducho z toho, že chcel vedieť o svete všetko, čo sa len dá, a to z každučkého uhla, vrátane toho, ako do sveta zapadáme my. Prechovával hlbokú úctu voči ucelenosti prírody a mal cit pre harmóniu jej najrôznejších sústav, pričom kópie tejto harmónie objavoval v javoch všetkých veľkostí. Do skicárov si zaznamenával kučery vlasov, krútnavy vody či vírenie vzduchu a pridával k nim pokusy o matematické vzorce, ktorými by sa tieto špirály mohli riadiť. Keď som na Windsorskom hrade hľadel na vírivú silu „kresieb potopy“, ktoré vytvoril na sklonku života, spýtal som sa miestneho kurátora Martina Claytona, či si myslí, že ich Leonardo nakreslil ako umelecké diela alebo vedecké štúdie. Ešte som to ani celé nevyslovil a už som vedel, že som položil hlúpu otázku. „Nemyslím si, že by v tom Leonardo robil takéto rozdiely,“ odvetil.

Do napísania tejto knihy som sa pustil preto, lebo Leonardo da Vinci predstavuje dokonalý príklad ústrednej témy mojich predchádzajúcich biografíí – toho, ako je schopnosť prepájať rôzne disciplíny (umenie a vedu,

humanitné odbory a technológie) kľúčom k inovácii, predstavivosti a nadaniu. Benjamin Franklin, predchádzajúci objekt môjho záujmu, bol vlastne Leonardom svojej doby – tiež bez formálneho vzdelania, učil sa sám a stal sa z neho nápaditý polyhistor, najlepší vedec, vynálezca, diplomat, spisovateľ a obchodný stratég Ameriky v období osvietenstva. Prostredníctvom púšťania si šarkana dokázal, že blesk je elektrická energia, a vynášiel tiež tyč na jeho skrotenie. Zhotovil bifokálne okuliare, okúzľujúce hudobné nástroje, kozuby s čistým horením, mapy Golského prúdu a uviedol tiež unikátny americký štýl domáceho humoru. Keď sa napríklad Albert Einstein zasekol a nevedel sa pri rozvíjaní teórie relativity posunúť vpred, vytiahol vždy husle a zahral si niečo od Mozarta, čo mu pomohlo znovu sa napojiť na harmóniu vesmíru. Ada Lovelace, ktorej profil som vytvoril v knihe o inovátoroch, spojila poetickú citlivosť svojho otca, lorda Byrona, s matkinou láskou pre krásu matematiky a vytvorila víziu počítača určeného na všeobecné účely. A Steve Jobs zasa vo chvíli, keď jeho prezentácie nových produktov vrcholili, premietal divákovi obrázok križovatkového značenia, na ktorom sa pretínalo umenie s technológiami. Jeho hrdinom bol Leonardo. „Videl krásu v umení i technike,“ vyhlásil Jobs, „a jeho schopnosť skombinovať ich z neho robila génia.“⁴⁴

Áno, išlo o génia – s divokou predstavivosťou, vášnivou zvedavosťou a tvorivosťou naprieč mnohými disciplínami. Mali by sme však s týmto označením narábať opatrne. Nacapenie nálepky „génium“ totiž Leonarda istým zvláštnym spôsobom minimalizuje, lebo vyvoláva zdanie, že ho trafil akýsi blesk. Giorgio Vasari, jeho raný životopisec a umelec zo šestnásteho storočia, urobil túto chybu tiež. „Niekedy, v štýle nadprirodzena, jednu osobu nebesá skvostne obdaria krásou, pôvabom a talentom v takej hojnej miere, že každý jej čin vyznieva božsky a všetko, čo robí, zjavne pochádza od Boha a nepramení z ľudského umenia.“⁴⁵ Leonardova genialita však bola v skutočnosti ľudská, ukutá jeho vlastnou vôľou a ambíciami. Nešlo o príjemcu božieho daru, akými boli napríklad Newton či Einstein, ktorí dostali myseľ s takou výpočtovou kapacitou, akú si my, bežní smrteľníci, nedokážeme ani len predstaviť. Leonardo bol nevzdelaný remeselník, ktorý ledva zvládol čítanie v latinčine či neskrátené delenie. Jeho genialita bola takého druhu, ktorý dokážeme pochopiť, dokonca si z neho vieme zobrať príklad.

Bola založená na zručnostiach, na ktorých môžeme popracovať všetci, napríklad na našej zvedavosti či hĺbke pozorovania. Disponoval takou horúčkovitou predstavivosťou, ktorá priam hraničila s fantáziou, čo je taktiež niečo, čo sa môžeme snažiť uchovať si v sebe a dopriať i našim deťom.

Leonardove nápady presakovali do všetkého, čoho sa chytil: divadelných produkcií, plánov na usmernenie toku riek, návrhov ideálnych miest, schém lietajúcich strojov či do takmer každého aspektu jeho umenia a inžinierstva. Skvelým príkladom je list adresovaný milánskemu panovníkovi, keďže vojensko-inžinierskymi zručnosťami v tom čase disponoval iba vo svojej myšli. Leonardova pôvodná úloha, ktorú plnil na panovníkovom dvore, nespočívala vo výrobe zbraní, ale v pripravovaní festivalov a slávností. Dokonca i na vrchole kariéry mala väčšina jeho bojových či lietajúcich vynálezov skôr vizionársky než praktický charakter.

Spočiatku som si myslel, že jeho horúčkovitá náchylnosť k fantazírovaniu predstavuje slabinu prameniacu z nedostatku sebadisciplíny a starostlivosti, ktorá mohla súvisieť s jeho sklonom ponechať umelecké diela a rozpravy nedokončené. Trochu pravdy na tom je. Vízia bez realizácie je totiž iba halucináciou. Ale taktiež som dospel k presvedčeniu, že jeho schopnosť stierať hranice medzi realitou a fantáziou, podobne ako jeho sfumato technika stierania hraníc namaľovaných na obraze, je kľúčom k jeho kreativite. Zručnosť bez predstavivosti je neplodná. Tvorivosť si niekedy vyžaduje nepraktického človeka. Leonardo vedel, ako sa dá snúbiť pozorovanie s predstavivosťou, čo z neho spravilo perfektného inovátora dejín.

Mojím východiskovým bodom pre túto knihu neboli Leonardove majstrovské umelecké diela, ale jeho zápisníky. Podľa mňa jeho myseľ najlepšie odкрýva viac než 7 200 strán poznámok a čmáranín, ktoré sa zázrakom zachovali až dodnes. Z papiera sa nakoniec vykľula skvelá technológia uchovávanía informácií, čitateľná aj po päťsto rokoch, čo sa naším statusom a blogom zrejme tak ľahko nepodarí.

Leonardo si našťastie nemohol dovoliť plytvať papierom, každučkú plochu hárkov preto zaplnil najrôznejšími kresbami a zrkadlovými poznámkami, ktoré síce pôsobia náhodne, ale v skutočnosti odkazujú na jeho mentálne „skackanie“. O miesto na papieri sa tak bijú matematické výpočty,

kresby jeho diabolského mladého frajera, vtáky, lietajúce stroje, divadelné kulisy, vodné víry, chlopne, groteskné hlavy, anjeli, sosáčky, stonky rastlín, prierezy lebky, odporúčania pre maliarov, poznámky o oku a optike, vojnové zbrane, bájky, hádanky a štúdie pre budúce maľby. Táto interdisciplinárna kreativita tancuje na takmer každej strane. Kenneth Clark napísal, že tieto zápisníky predstavujú „jeden z najobsažnejších a najucelenejších záznamov pracujúcej mysle, aký nám bol kedy zoslaný“ a tiež úchvatného sprievodcu k „neúprosne najzvedavejšiemu mužovi histórie“.⁶

Mojou najobľúbenejšou perličkou z jeho zápisníkov sú zoznamy úloh, ktoré si naplánoval. Z nich priam srší jeho zvedavosť. Na jeden takýto zoznam si v deväťdesiatych rokoch 15. storočia v Miláne spísal veci, ktoré sa v ten deň plánoval naučiť. „Rozmery Milána a jeho predmestí“ predstavujú prvú položku. Tá mala praktický význam, ktorý odhaľuje druhý riadok zoznamu: „Nakresliť Miláno“. Ďalšie z týchto zoznamov zasa dokazujú, ako neoblomne vyhľadával ľudí, od ktorých mohol čerpať informácie: „Prinúť majstra aritmetiky, aby ti ukázal, ako sa robí kvadratura trojuholníka... Spýtaj sa delostrelca Giannina, ako sa stavala veža vo Ferrare... Spýtaj sa Benedetta Portinariho, vďaka čomu dokážu vo Flámsku chodiť po ľade... Spýtaj sa majstra hydrauliky, ako sa opravuje stavidlo, prieplav a mlyn na lombardský spôsob... Zožeň Vitoloneho text, ktorý je v knižnici v Pavii a vysvetľuje matematiku... Vypýtaj si rozmery Slnka, ktoré ti prisľúbil maestro Giovanni Francese, prezývaný Francúz.“⁷ Jeho zvedavosť bola proste neukojiteľná.

Znova a znova, rok čo rok, si Leonardo spisoval, čo všetko ešte musí dosiahnuť a naučiť sa. Niektoré z činností zahŕňali podrobný druh pozorovania, ku ktorému sa uchýľujeme iba málokedy. „Všimni si nohu husi: ak by bola stále otvorená či zavretá, nebol by tento tvor schopný žiadneho pohybu.“ Iné sa zasa niesli v štýle otázok typu „prečo je nebo modré“ a ich predmetom boli javy také bežné, že sa nad nimi nezvykneme pozastavovať. „Prečo je ryba vo vode svižnejšia než vták vo vzduchu, pričom by to malo byť opačne, nakoľko je voda ťažšia a hustejšia než vzduch?“⁸

Najlepšie sú však otázky, ktoré pôsobia úplne náhodne. „Opíš jazyk ďatľa,“ nariadil sám sebe.⁹ Komu by už len z ničoho nič napadlo, že by bolo dobré zistiť, ako vyzerá jazyk ďatľa? Ako sa už len niečo také dá vôbec

splniť? Nešlo pritom o niečo, čo Leonardo potreboval namaľovať, a nešlo ani o súčasť princípu lietania vtákov. Táto myšlienka mu však každopádne skrsla, a ako sa presvedčíte, nešlo o úplne zbytočnú kuriozitu. K túžbe preštudovať jazyk ďatľov ho totiž priviedli opodstatnené dôvody, ktoré súviseli s jeho záujmom o svaly a mozog. Ten hlavný dôvod pre získanie tohto poznania však spočíval v tom, že išlo jednoducho o Leonarda – zvedavého, vášnivého a vždy plného údivu.

Najpodivnejším záznamom je tento: „Vyber sa každú sobotu do kúpeľov, kde uvidíš nahých mužov.“¹⁰ Zrejme si dokážete predstaviť, že k tomu Leonarda viedli anatomické i estetické dôvody. Skutočne si to však potreboval zapisovať? Ďalej tu máme: „Nafúkni pľúca prasaťa a pozoruj, či sa zväčšia do šírky i dĺžky alebo iba do šírky.“ Ako raz napísal kritik Adam Gopnik z magazínu *New Yorker*: „Leonardo i naďalej zostáva podivný, bezkonkurenčne podivný, a nedá sa s tým nič robiť.“¹¹

Aby som sa s touto problematikou vedel popasovať, rozhodol som sa napísať knihu, ktorá vychádza práve z jeho zápisníkov. Absolvoval som cesty za ich originálmi do Milána, Florencie, Paríža, Seattlu, Madridu, Londýna a Windsorského hradu – presne podľa Leonardovej inštrukcie: začni každé vyšetovanie hľadaním prvého zdroja. „Ten, kto môže zísť k fontáne, nepôjde ku krčahu.“¹² Taktiež som sa ponoril do stoviek akademických článkov a dizertačných prác, ktoré predstavujú výsledok desiatok rokov starostlivého štúdia týchto veľmi špecifických tém. Za posledné desaťročia, najmä od znovuobjavenia jeho *Madridských kódexov* v roku 1965, došlo k veľkému pokroku v oblasti analyzovania a interpretácie jeho písomných diel. V podobnom duchu pomohli moderné technológie odhaliť nové informácie o jeho maľbách a technikách.

Keď som sa do Leonarda úplne pohrúžil, začal som si viac všímať javy, ktoré som predtým zvykol ignorovať, a snažil som sa vnímať veci tak, ako ich vnímal on. Všimol som si, ako slnečné lúče dopadajú na záclony a tie hladia ich záhyby. Postrehol som, ako svetlo odrazené od jedného predmetu jemne zafarbí tieň na inom. Zbadal som, ako sa ligotavé miesto na lesklom povrchu hýbe, keď nakloním hlavu. Zahľadel som sa na strom v diaľke a potom blízko pri mne, pričom som sa snažil predstaviť si línie

perspektívy. Keď som uvidel vír vody, prirovnal som ho ku kučere vlasov. Keď som mal ťažkosti s pochopením matematickej idey, snažil som sa ju vizualizovať. Keď sa mi do mysle prikradla zvedavosť, oddal som sa jej na dlhšie než obvykle. Pozoroval som ľudí pri večeri a zameral som sa na to, ako súvisia ich pohyby s ich emóciami. Keď som uvidel, že sa niekomu blysol na perách náznak úsmevu, snažil som sa odhadnúť jeho dôvod ukrytý vo vnútri.

Nie, Leonardovi som sa nepriblížil ani náhodou. Nestal som sa majstrom jeho umeleckej schopnosti nahliadnúť do vnútra vecí a neobjavil som v sebe ani štipku z množstva jeho nadaní. Ani o milimeter som sa nepriblížil k tomu, aby som bol schopný navrhnúť klzák, vymyslieť nový spôsob zakresľovania máp či namaľovať *Monu Lízu*. K zvedavosti na jazyk dala som sa musel donútiť. Ale od Leonarda som sa každopádne naučil, ako túžba žasnúť nad svetom, s ktorým sa deň čo deň dostávame do kontaktu, môže obohatiť každucký moment nášho života.

Existuje zopár dôležitých raných záznamov o Leonardovi, a to od autorov, ktorí boli takmer jeho rovesníkmi. Maliar Giorgio Vasari, narodený v roku 1511 (osem rokov pred Leonardovou smrťou), napísal v roku 1550 prvú ozajstnú knihu o histórii umenia, *Životy najvýznamnejších maliarov, sochárov a architektov*^{*}, ktorá v roku 1568 vyšla v upravenom vydaní. K úpravám došlo na základe ďalšej várky rozhovorov s ľuďmi, ktorí Leonarda poznali, vrátane jeho žiaka Francesca Melziho.¹³ Vasari, florentský šovinista, v tejto knihe pochlebuje Leonardovi a najmä Michelangelovi za stvorenie „renesancie“ v umení (prvý raz spomenutej v tlačenej forme).¹⁴ Ako už Huckleberry Finn povedal o Markovi Twainovi – isté veci Vasari pritiahol za vlasy, ale hovoril pravdu, prevažne. Zvyšok tvorí zmes klebiet, prikrášlení, výmyslov a neúmyselných drobných omylov. Problém spočíva v tom, že ťažko rozpoznať, ktoré z pitoreskných anekdot – napríklad tá, keď Leonardov učiteľ v úžase zo svojho žiaka zahodil štetec – spadajú do ktorej kategórie.

* Giorgio Vasari: *Životy nejvýznamnejších maliřů, sochařů a architektů I-II*, (Le vite de' più eccellenti pittori, scultori e architettori). Odeon, 1976

Anonymný rukopis zo štyridsiatych rokov 16. storočia, známy ako *Anonimo Gaddiano* (podľa rodiny, ktorá ho kedysi vlastnila), vykresluje o Leonardovi a iných Florentčanoch farbisté detaily. Niektoré z tvrdení – napríklad to, že Leonardo žil a pracoval s Lorenzom de' Medici – boli možno opäť raz prikrášené, ale každopádne mnohé poskytujú pestré, dôveryhodne pôsobiace detaily – napríklad to, že si Leonardo rád obliekal tuniky ružovej farby, ktoré siahali iba po kolená, zatiaľ čo ostatní nosili dlhý odev.¹⁵

Tretí z raných prameňov pochádza od maliara Giana Paola Lomazza, ktorý sa po strate zraku stal spisovateľom. Zhruba v roku 1560 napísal nevydaný rukopis nazvaný *Sny a tvrdenia* a v roku 1584 vydal obširnú rozpravu o umení. Učil sa u istého maliara, ktorý Leonarda poznal. Urobil tiež rozhovor s Leonardovým žiakom Melzim, vďaka čomu sa dostal k niekoľkým historikám z prvej ruky. Lomazzo obzvlášť ozrejml Leonardove sexuálne sklony. Okrem toho ešte existujú aj stručnejšie záznamy obsiahnuté v spisoch dvoch Leonardových rovesníkov, Antonia Billiho, florentského kupca, a Paola Gioviho, talianskeho lekára a humanistu.

Mnohé z týchto raných záznamov sa zameriavajú na Leonardov vzhľad a osobnosť. Opisujú ho ako muža nápadne krásneho a plného pôvabu. Mal voľne padajúce zlaté kučery, svalnatú postavu, pozoruhodnú silu a keď sa prechádzal mestom v pestrofarebnom odeve či jazdil na koni, niesol sa vždy s eleganciou. „Krásny osobnostne i vzhľadovo, Leonardo bol dobre stavaný a uhladený,“ uvádza sa v *Anonime*. Navyše patril medzi šarmantných spoločníkov a milovníkov prírody, preslávil sa tiež milým a jemným prístupom k ľuďom i zvieratám.

Oveľa menej sa už pramene zhodujú na iných aspektoch. Počas mojich rešerší som totiž zistil, že mnoho faktov o Leonardovom živote – od miesta narodenia po jeho smrť – je predmetom debát, mytológie a záhad. Pokúsim sa vám poskytnúť ich najlepšie posúdenie a následne kontroverzné aspekty i protiargumenty rozviesť v poznámkach.

Taktiež som zistil, že Leonardo nebol vždy iba veľikánom – spočiatku som z toho zostal v nemom úžase, no neskôr ma to potešilo. Aj on robil chyby. Často sa nechal lákať na rôzne chodníčky, napríklad matematické, z ktorých sa vykľuli časovo náročné rozptýlenia. Množstvo malieb

povestne nedokončil, najmä *Kľaňanie troch kráľov, Svätého Hieronyma v divočine* či *Bitku pri Anghiari*. Dôsledkom toho je minimálne pätnásť súčasných malieb, ktoré sa mu pripisujú, či už úplne, alebo len sčasti.¹⁶

I keď ho súčasníci všeobecne považovali za priateľského a jemného, Leonardo bol občas ponurý a problematický. Jeho zápisníky a kresby však ponúkajú okno do jeho horúčkovitej, intenzívnej, nápaditej, manickej a niekedy aj povznesenej mysle. Ak by študoval na začiatku 21. storočia, možno by skončil na liekoch regulujúcich náladovosť a poruchu pozornosti. Nemusíme sa však oddať predstave o utrápenom umeleckom géniovi, aby sme mohli uveriť tomu, že môžeme byť vlastne radi, že musel boj so svojimi démonmi zvládnuť sám a navyše si na pomoc vymyslieť aj drakov.

V jednej z podivných hádaniek z jeho zápisníkov uvádza ako pomôcku vetu: „Obrovské postavy v ľudskej podobe sa vynoria a čím viac sa k nim priblížite, tým viac sa ich nesmierne rozmery zmenšia.“ Odpoveď: „Tieň, ktorý v noci vrhá muž s lampášom.“¹⁷ Aj keď sa to dá aplikovať aj na Leonarda, som toho názoru, že jeho veľkosť po zistení, že ide o ľudskú bytosť, v skutočnosti vôbec neutrpela. Jeho tieň i skutočná stránka si zaslúžia týčiť sa do výšky. Jeho lapsusy a zvláštnosti nám zároveň umožňujú stotožniť sa s ním, pocítiť, že by sme ho možno mohli napodobniť a oceniť tak jeho triumfálne momenty ešte viac.

Pätnáste storočie, doba Leonarda, Kolumba či Gutenberga, prinieslo vďaka novým technológiám vynálezy, objavy a šírenie vedomostí. V krátkosti, išlo o obdobie podobné tomu nášmu. Presne pre to sa toho máme od Leonarda toľko čo učiť. Jeho schopnosť skombinovať umenie, vedu, techniku a predstavivosť vytvorila nadčasový recept pre tvorivosť. Takou bola i ľahkosť, s akou prijal svoje mierne čudáctvo. Bol nemanželský potomok, gay, vegetarián, ľavák, ľahko stratil sústredenie a čas od času sa správal kacírsky. Florencia pätnásteho storočia prekvitala, lebo s takýmito ľuďmi nemala problém. Leonardova neutíchajúca zvedavosť a experimentovanie by nám však mali predovšetkým pripomínať, aké dôležité je podnecovať nielen získavanie vedomostí, ale aj ochotu spochybňovať ich – máme byť nápadití a – podobne ako talentovaní čudáci a rebeli z hocikákeho historického obdobia – myslieť inak.